

Ferenczi Szilárd

ZSIGERI MERÜLÉS
A MÚLTBA

A történelmet emberek csinálják és emberek írják. Örök érvényű közhely, amely vitathatatlan ugyan – bár én inkább úgy mondanám, hogy az eseményeket emberek csinálják, és majd más emberek történelemként megírják, de mindegy is, részletkérdés –, mégis egy sor elmész, politikus és médiamunkás folyton-folyvást elhiteti velünk, hogy nem egészen úgy van. Ilyeneket mondanak például: a történelem szele, más idők jártak, folyamatok indultak el, belesodródtak, történelmi szükségszerűség, korszellem, nemzethalál, Isten akarata. Az egyén tehát nem hibás, nem okozója és nem elszenvedője a cselekedeteknek, hanem belesöpöppen valami kontextusba, szerepbe kényszerül, úszik az árral, mi mást tehetne, hisz nem ő dönt, hanem valami hatalmasabb, az mozgat agresszort és áldozatot egyaránt. Semmi felelősségünk tehát, dőlünk hátra, legyünk pusztá eszközök, engedjük át magunkat a... a minnek is?

Nem. Vegyünk inkább elő egy történelmi regényt. Ha a nem túl távoli múltat kívánjuk megérteni, akkor lehetőleg egy olyant, amelynek minden bekezdésében a lelkiismeretes szerző használt valamit egy hiteles forrásból, saját emlékeiből, a korhoz kapcsolható irodalmi élményeiből, helyén értelmezve őket, a környezetében élő idősebb kortársak beszámolóiból, majd azokat feljavította, sajátos poétika szerint elbeszélésbe rendezte. És itt, a nyelvi logika révén szavakba rendeződő betűk reflex-nyelésével merülünk el a múlt alulnézetében, a járófelülettől körülbelül két méter magasságig terjedő egykori élettérben, ahol az elmékből induló mozgásparancsok a valóban élt vagy csak a nézőponti érvényesítés eszközeül kitalált emberek keze-lábából létrejött az esemény. Ha az író valóban lelkiismeretes, elbeszélése kiváltja a kordokumentum hitelességét, kielégíti az olvasónak a múlt megismerése iránt támasztott igényét, s azt rövid úton elviszi a katarziszig. Ha a szerző lelkiismeretes, a szavak és mondatfolyamok a korabeli napi rutinba és érzelmi rendszerbe is hitelesen bevezetnek, hovatovább ott, abban

a térben és időrésben érezni is fogok, ami illúzió ugyan, de elég erős ahhoz, hogy időnként a felgyúlt harag és undor vegyületéből származó indulat hatására az olvasást abba kelljen hagynom, annyira elborzaszt. Magam mellé ejtem a könyvet, vagy a hátizsákba süllyesztem a buszon, hogy még csak ne is érjen hozzám. Haragszom a mondatokra, és szinte az íróra is, de hát nem ő tette. Ő csupán a legvégsőkig lelkiismeretes volt, s a választott vagy öntudatlanul alkalmazott szórend nyers erejéből zsigeri prózát teremtett.

Az író Zoltán Gábor. A könyv pedig, melyet újra kinyitok, pedig haraggal érintem, az *Orgia*.

Olvastam már nyilván nagyon jó magyar történelmi regényt, nem egyet, kis léptékűt vagy monumentális időregiszterben elbeszélőt, és a két véglet között mesélőt is, távolságtartót, dúsán metaforázót és extrém naturalista-realista prózában ráközelítőt, illetve a kétféle művészi attitűdöt keverő népit, modernet és posztmodernet, a nemzeti romantika jegyében kihagyásosát vagy brutálisan őszintét, s ezek minden köztes árnyalatában magát el nem kötelezőt. Ám – elkerülhetetlenül patetikusan – a magyarságomat és emberiességi együttérzésem ábrándos korlátait, valamint a szakmai viszonyulásomat ez a könyv teszteli először.

A magyarságomat úgy élem meg a hétköznapiakban és magamban, ahogy a kisebbségi magyar megélheti, tehát eredendően és relatívan kezelem, az vagyok, ami, és ami, az vagyok, számomra jobbat szubjektíve elképzelni nem tudok. A többségi nemzet számszerűsíthető fölénye és a kulturális, a politikai, az emberközi viszonyok nap mint nap tapasztalt élethelyzeteinek körülményei között viszont gyakran reflexből összemérem saját nemzetem magamban tanult és képzelt minőségét a másikkal. Ez a gyakorlat nem lehet semmilyen mértékben sem objektív, és nem a magam személyére beállított mérce, hanem a két nemzetről számtalan egyéni szinten szerzett tapasztalataim és a megismerhető kollektív emlékezetből a magam számára leszűrt következtetésekből együttesen származó, kusza tervezésű fokozatokkal bonyolított barométer, s a mérlegvonást legtöbbször ez a kérdés előzi meg: ugyanez magyar közegben jobb vagy rosszabb eredményt hozna? A szubjektíven adott válaszaim annyifélek, ahányszor a kérdést felteszem, és sosem bízhatok a hozott ítéletben, hiszen a képzelt körülmény teljes mértékben hipotetikus. Nem születik, mert nem születhet egyértelmű eredmény. A reflex alapvetően felesleges tehát, de attól még létezik.

Az emberiességre nincs mérce, akkora, amekkora, ezt objektíven nem viszonyíthatom, és azt sem tudhatom szerencsémre, hogy a környezetemet elérő vériszamós történelmi helyzetben milyen minőségű emberiességet

gyakorolnék, unos-untig érzett és kifelé viszonyított erkölcsöm milyen változást szenvedne az iszonytató halálfélelemtől, amelyről mindeddig tapasztalatot nem szerezhettem, és remélem, nem is fogok.

Mindezek mellett pedig úgy olvasok történelmi regényt, ahogyan a szakmám gyakorlata során tanult ismereteket, az olvasott, kutatót és vizsgált adatokat, illetve folyamatokat egy, számomra értelmezhető rendszerbe integráltam, és azt a saját felhasználású megértésre fordítom. Az *Orgia* előtt ujjongva történéskedtem, nem éreztem a súlyát, és nem zavart, hogy halott emberek szelíden vagy erőszakosan megszűnt élete csupasz és puszta adathalmazra egyszerűsödik az egyéni hozzáférésű tudástáramban, belső szabadpolcon, hűvös halmot képezve.

Az *Orgia* két számottevő változást hozott: egyik oldalon a magyar nemzetminőségről alkotott korábbi vegyes ítéletem lényegesen negatívba bilent (nem végzetesen, de számottevően), és ezzel összefüggésben a képzelt végsőig kitartó emberiességemben sem vagyok már biztos. A kettő együtt pedig megszűntette a korábban időnként belém nyilalló ember-magyar erkölcsi fölényérzetet. Látjuk, a kettőt összekapcsolom, mert ebben a levezetésben összetartozónak érzem. Nem vagyok tehát már egyáltalán biztos benne, hogy a magam erkölcsi képzetéhez mérten a végsőig humánus lehetek és leszek is minden körülmények között, pusztán csak remélhetem, továbbá a magyar minőséget az illúziómentesen kezelnivalók közé tartozónak tekintem ezután, és ennek érvényesítésére törekszem állandóan.

A másik változástól a történész szenved bennem, ugyanis immár időszakosan nem érzek kedvet a szakma gyakorlásához, jelesül ahhoz, hogy halott emberek életét és cselekedeteit vizsgáljam. Bekapcsol egyfajta megkésített gyász a vizsgált személy elmúlása fölött, inkább szánom, mint hűvösen elemzem. Ahhoz pedig, hogy róluk ítéletet hozzak, immár úgy érzem, nincs és nem lehet elég munícióm. Korántsem vagyok ugyanis biztos benne, hogy bizonyos időtávlatból ez egyáltalán lehetséges, illetve, ha meg is próbálom – mert a szakma gyakorlását fel nem függesztettem –, a korábbi kutatói attitűdben önkéntes változás állt be: kevesebbre vállalkozom, és amennyiben elérhetők a megfelelő források, igyekszem alaposabb munkát végezni, és hasonlóképpen, ha vannak források, és megbízhatóan elvégezhető, a vizsgálatban az ambivalens értékű személyiségjegyeket is érvényesítem, a történeti narratívában ennek teret nyitok, s a mérleg nyelvét középre helyezem. Bizonyos kivételek azért még előfordulnak.

Igen, az *Orgiától* körültekintőbb történész és illúziótlanabb magyar lettem. A szépirodalom tesz néha így az emberrel, megtérhetünk tőle, amit a kulturális lény minden esztétikai tárgytól remél.

A könyvben rengeteg a szereplő, így jobbnak látom nevek nélkül elvégezni a röpké elemzést. Zoltán Gábor számtalan interjúban elmondta, hogy a regényt egyrészt nem tudta nem megírni, mert gyermekkorától közvetlen környezetében zajlottak az események, mert önmagával és az áldozatokkal szemben leróandó tartozásnak érezte, és mert elhallgatatlan. A 12. kerületi nyilaskeresztes szervezet vérzivataros rémtetteire valóban semmi mentség, sem politikailag, sem erkölcsileg, és lényegét tekintve történeti szempontból sincs, az emberirtásra és az ilyen formát öltőre végképp nincs. Miért orgia az Orgia tehát? Mert a korábban kiskeresetű, zömükben vidéki származású férfiak és nők, akik a 12. kerületi nyilasok sorait alkották, a hatóságilag zsidónak minősített, vagy csak pusztán a vagyonszerzéstől vezérelve, az elpusztításra ítélt embereket házaikból kihajtották, beterelték egy pincébe, ahol aztán módszeresen megverték és megerőszakolták, illetve az ebben a tágon értelmezhető megaláztatásban minden eszközt és testrészt bevetve fizikailag és lelkileg tönkretették, majd ezeket a méltóságukban és szervezetükben szétbarmolt embereket és olyanokat, akik ezt az első erőszak-kört megúszták, mert arra méltatlanok voltak (öregesek, betegek, „csúnyák”, eleve annyira megverték, hogy mozdulni sem tudtak már), nos, ezeket tehát a Dunába lötték, felakasztották, tömegesen kivégezték, rövid úton megszabadultak tőlük. Tették ezt az úrinak minősített zsidó és nem zsidó háziasszonyokkal, férjeikkel, gyermekeikkel, hajadonokkal és pelyhedző állú legényekkel, fekvő betegekkel, nyomorékokkal, mindegy hát, hogyan címkézett emberekkel, de főként olyanokkal, akik nem a hungarista testvériség szoros kötelékébe tartoztak, így szabadon megerőszakolhatók és különféle eszközökkel megnyomoríthatók voltak, mert „veszélyeztették a magyar rendet”, melyet a fővezér Szálasi Ferenc megtisztításra ítélt, de ez nyilván hazugság volt, irtottak ők mindenkit, aki az akkortájt, 1944 őszétől 1945 tavaszáig az aljas államhatalmi rendszeren kívül állt. A 12. kerületi, azaz városmajori nyilasok voltak a kerületi szervezetek leginkább brutális alegysége, ők vették át tél közepén az Andrássy út 60-at, és a budai bér- és kórházak után a pesti oldalon is vérfürdőt rendeztek a magukat megvédeni nem tudó ápoltak sorában, tömegsírba löve minden élő a védtelenek közül, s a kiválasztott polgárok között, akiknek házára, ruháira, tárgyaira és persze vagyonára fáj a foguk. Káoszt és halált osztottak, ahol csak érték, és gyakorlatukra maradéktalanul fény derült a később népbíróóság elé von-

szolt közkatonák vallomása nyomán, továbbá a szemtanúk beszámolóiból, melyeket az író a levéltárban történelmi módszerűséggel alaposan átvizsgált.

Az iszonyú rémtettek testközeli feltárása céljával Zoltán Gábor egy fikatív, nem zsidó fiatal gyártulajdonost helyez az elbeszélés középpontjába, a nyilasok áldozataként és szolgáljaként az ő szemén keresztül emeli (sok kicsi és együttesen elsőprő) katarzist hozó hétköznapi élményszintre a nemi erőszak és gyilkolás tömeggyakorlati szertartásait, miközben a Vörös Hadsereg ostromolja a várost, és a magyar egységekkel kiegészült náci alakulatok a reménytelen ellenállásra rendezkednek be. A háború ott kaszál minden szörnyűségével együtt, de az messze nem akadály a magyarok által magyarokkal szemben folytatott népiirtásnak. Mintegy mellékesen csapódnak be gránátok, húznak el közel repülő, vegyül nehézfegyverzeti puszkapor a budai és pesti levegőbe, a kiskeresetű hungaristákra ez semmilyen hatással nincs, pusztítják zsidó polgártársaikat és másokat, ahol és ahogy csak érik. Ezek a nemrég még inasok, segédek, villamoson jegyszedők, hivatalosok és hasonló elszabadult vadászfalka gyanánt portyáznak, vegzálják a civilek papírjait, magánéletét, alsóneműjét, a nemi szerveket. Ordító hidegben terelik az alig ruhás félholtakat le a folyópartra, kötözik őket össze (hogy ha a golyó nem végezne velük, a mély víz megtegye), és lövik le a rakpartról.

Feltáruznak mindeközben a nyilasok magánéleti részletei, szerelmi kapcsolatai, gyereknemzési szándékai, de legfőképpen az, hogy áldozataikat nem tekintik még élőlénynek sem. Az író röviden benéz a múltjukba, sérelmeikbe, jövőterveikbe, és a testükbe is, s alámerül egyszersmind az áldozatok testébe, vagy velük együtt a víz alá. Magzatok mozdulnak meg, ráksejtek osztódnak, a titkolt homoszexualitás anatómiája is feltáru, és jóllehet minden más könyvben öncélú borzasztással vádolhatnánk ezért a szerzőt, itt zsigeri teljességre törekvésnek tetszik, kulcsfontosságú egyenrangúsításnak a politikai üzenetektől megittasult beteg világban. A reményvesztettek s a magukat felsőbbrendűnek képzelők ugyanúgy működnek tehát, erkölcsük viszont gyökeresen szembenálló.

Ha egyes elbeszélési részletről tudjuk is, hogy nem pontosan úgy zajlott, mert egyrészt a fikatív szereplők nyilvánvalóan nem hozhattak létre hitelt érdemlő történeteket, a körülöttük zajló és rajtuk átgázoló események többsége pontosan adatolt. Valóban élt és akkor valóban úgy cselekedett történelmi személyeket is mozgat a szerző, visszafejti és szerény poétikai adalékokat hozva kiegészíti a kordokumentumokban hitelt érdemlően lejegyzett eseményeket, de az utódok védelmére a neveket sok esetben megváltoztatta, másokét – a legaktívabb főkolomposokét – meghagyta. A használt bírósági

perek anyagait feldúsítja a szemtanúk vallomása, az egodokumentumokban lejegyzett érzések, a vágyak, a személyes nyomorok s a hungaristák öblösen papírra vetett ideológiai szómenése. Ebből a széttartó, de a történetek egybefüggő rekonstrukciójához mind szükséges gondolati tengerből hozza létre Zoltán Gábor korunk legerősebb, leginkább embert próbáló és mélyen hiteles történelmi regényét.

Amikor az utolsó oldal aljára érek, kissé szédülten felállok, s az *Orgiát* a polc szélén, egy kéretlenül ajándékba kapott térképes kötet és a faanyag közé szúrom. Hogy ne érintsen semmi lényegeset. Hogy mégis mindig azonnal megtaláljam.